

TANULMÁNYOK

Személynevek fordítása kései ómagyar kori okleveleinkben*

SLÍZ MARIANN

1. A személynevek fordításáról általában

A tulajdonnevek fordításának kérdése a fordítástudomány egyik speciális területe, melyre az utóbbi évtizedben a magyar névkutatás is nagyobb figyelmet fordít. Mivel a fordítási gyakorlat időben is változik, ráadásul névfajtánként és nyelvenként is eltérő, emellett pedig erősen alá van vetve a hagyománynak, illetve a szövegkörnyezetnek és a szituációnak, a szakirodalom rendkívül szerteágazó. Egyes írások általános kérdésekkel (pl. J. SOLTÉSZ 1979: 118–123, HAJDÚ 2003: 143–145, VÁRNAI 2005: 77–84, VERMES 2005a, FARKAS 2007, 2009a, 2011), mások egy-egy névfajtát érintő problémákkal foglalkoznak (pl. helynevek: BÖLCSKEI 2009, 2010b, személynevek: HORVÁTH 2008, FARKAS–SLÍZ 2013). A munkák egy része a szakfordításra (pl. HORVÁTH 2008, RIHMER 2008), illetve az irodalmi, történelmi stb. művekben előforduló nevek fordítására koncentrálnak (pl. FÁBIÁN 2004, BAKONYI 2008, HERTELENDY 2011, BÁRCZI 2013, FARKAS–SLÍZ 2013: 10–12), mások a többnyelvű környezetből adódó névkontaktológiai, kisebbségkutatási, névjoggal is összefüggő, a fordítási kérdéseken már túlvezető problémákat állítják a középpontba (a személynevek kapcsán pl. FARKAS 2009b, 2009c, BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2011, VÖRÖS 2012, a helynevek kapcsán pl. TÖRÖK 2012, ANGYAL 2013, PERGER 2013). A vizsgálódás általában napjaink, illetve a közelebbi múlt fordítási gyakorlatára irányul, s kevesebb tanulmány fordul a diakrón szempontok felé (ez utóbbira lásd pl. FARKAS–SLÍZ 2013).

2. A vizsgálat célja és forrásai

Jelen munkám témája a fent említett lehetséges vizsgálati szempontok közül többet is érvényesít: egy adott névfajtának, a személynévnek a fordítására összpontosít, és szó esik benne egyrészt a fordítási gyakorlat időbeli változásáról,

* A 2014. június 3-án, a Kiss Lajos-díj átadó ünnepségén, Debrecenben elhangzott előadás szerkesztett változata. A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

másrészt a különféle nyelvek fordítási gyakorlatában megfigyelhető eltérésekről. Forrásaim kései ómagyar kori, Magyarországon készült latin, cseh és német nyelvű oklevelek. A latin oklevelek névadatai az Anjoukori okmánytárból (A.), illetve az okmánytár és egyéb források alapján épített, jelenleg több mint 20 000 névadatot tartalmazó adatbázisomból (ennek első, közel 14 000 adatot tartalmazó részét lásd SLÍZ 2011a), N. FODOR JÁNOS 15–16. századi felső-Tisza-vidéki anyagot tartalmazó névtárából (N. FODOR 2010a), Bács, Bodrog és Csongrád megye 1522-es dézsmalajstromaiból (SZABÓ 1954), valamint az 1524-es veszprémi úrbáriumából (VeszprUrb.) származnak. Az általam vizsgált német nyelvű oklevelek a Sopron szabad királyi város története című munkában (SoprT.), a csehek pedig a KNIEZSA ISTVÁN által összeállított és kiadott Középkori cseh oklevelek (1952) című kötetben találhatók.

E két utóbbi nyelven írt oklevelekre mindeddig nagyságrendekkel kevesebb figyelem irányult a névkutatásban, mint a latin nyelvűekre. A német nyelvűek névadatainak módszeres összegyűjtésére és átfogó vizsgálatára írásomban én sem vállalkozhattam az oklevelek nagy száma miatt, ezért a bennük szereplő nevek fordítására vonatkozó megfigyelések inkább csak az esetleges későbbi kutatásokat megelőlegező kiindulópontként, illetve a latin nyelvű oklevelek kapcsán tett megállapítások melletti kitekintésként, a teljes képet árnyaló háttérként szolgálnak. A cseh oklevelek ezzel szemben kis számuk és szűk időhatáruk, illetve a bennük előforduló, jelen munkában figyelembe vehető adatok kis mennyisége miatt nem nyújtanak lehetőséget a latin oklevelekéhez hasonló részletességű vizsgálatra.

3. Módszertani kérdések

3.1. A forrásadottságok

A fordítási gyakorlat adott nyelven belüli változásának megfigyelésére e három forráscsoportból leginkább a latin alkalmas, hiszen a latin nyelvű oklevél-írás a 11. század elejére nyúlik vissza Magyarországon, évszázadokon keresztül ez volt a hivatalos írásbeliség tipikus nyelve, és ómagyar kori okleveleink döntő többsége ezen a nyelven íródott. Mivel a fordítás vizsgálatát nem korlátozom az egyénnevekre, hanem a családneveket, illetve az azok előzményeit tartalmazó névszerkezetekre koncentrálok, e hosszú időszakból csak a 14. századdal kezdődő periódusra térek ki bővebben.

A magyarországi német nyelvű oklevelek első darabjai a 14. század első felében születtek. A német nyelvű írásbeliség Magyarországon tudomásunk szerint Pozsonyban és Sopronban, valamint a ciszterciek borsmonostori apátságában kezdődött. A soproni városi írmokok MOLLAY megállapítása szerint a bécsi egyetemen végeztek, és többnyire osztrák vagy bajor területről érkeztek (1982: 120–121), így a német nyelvű írásbeliség német mintára alakulhatott ki hazánkban.

Hasonló mondható el a cseh nyelvű írásbeliségről is: KNIEZSA szerint a fennmaradt oklevelek cseh kancelláriai helyesírást követnek, jellemzőbben a morva-

országi tartományi kancelláriáét. Ez is azt támasztja alá, hogy a magyarországi cseh nyelvű írásbeliség a cseh városokból hozott írnokok révén alakult ki, csaknem száz évvel a németet követően. A legszűkebb időintervallummal a cseh nyelvű oklevelek esetében számolhatunk, hiszen a legkorábbi is csak 1432-re keltezhető. (Bővebben lásd KNIEZSA 1952: 160–163.)

A vizsgálat során módszertani problémát jelent, hogy a felhasználható oklevelek különféle típusokba sorolhatók. A jogi és birtokügyekkel foglalkozók mellett vannak közöttük adóösszeírások is, amelyekben — mint arra korábban felhívtam a figyelmet (SLÍZ 2014) — az előbbiektől némiképp eltérően, az élő névhasználatot jobban tükröző módon jegyezték fel a neveket. E forrásadottságokon azonban nem lehet segíteni, hiszen a 14. század végéig nem rendelkezünk jelentősebb latin nyelvű összeírással, mely világiak nevét tartalmazná, az egyháziak nevét feljegyző pápai tizedjegyzékek pedig ritkán örökítették meg a megkülönböztető névelemeket (vö. SLÍZ 2011b: 238). A felhasznált német nyelvű oklevelek jó része is adójegyzék, míg a csehek inkább a jogi és egyéb ügyletekkel foglalkozó típusba sorolhatók. E sokféleség ellensúlyozására mindössze annyit tehetünk, hogy folyamatosan tekintettel vagyunk az oklevél típusára a vizsgálat során.

A német nyelvű oklevelek kapcsán megjegyzendő még, hogy az összeírás bevezetése gyakran latin nyelven íródott, a névsor azonban már egyértelműen német nyelvű. Esetenként már a bevezetésben kódváltás történik, világosan jelezve az összeíró többnyelvűségét, például: „Anno vigesimo quarto der anslag des getraidzehents vnd ist das erst viertail, dederunt” (1424, SoprT. 2/2: 314).

3.2. A fordítás vizsgálatának módszere

A fordításnak a tulajdonnevek kapcsán a szakirodalomban számos értelmezése él (erre összefoglalóan lásd BÖLCSKEI 2010b: 245–248). A továbbiakban én a lehető legtagabb értelmezést veszem alapul, vagyis a név változatlanul hagyásától a más névvel vagy kifejezéssel való helyettesítéséig minden eljárást ide sorolok. A vizsgálat során az összehasonlíthatóság biztosítása érdekében mindhárom nyelv (a latin, a német és a cseh) esetében a VERMES ALBERT PÉTER által kidolgozott modellt alkalmazom (vö. 2005a, a magyar terminusokra lásd 2005b). Ez négy fokozatot különít el a fordítási eljárásban alkalmazott beavatkozás mértéke szerint: 1. átvitel, azaz változatlanul hagyás; 2. behelyettesítés, azaz alaki változtatás (pl. m. *Farkas* ~ lat. *Farkasius*) vagy célnyelvi megfelelővel való felváltás (pl. m. *Esztergom* ~ ném. *Gran*); 3. szorosabb értelemben, azaz (megközelítőleg) szó szerint vett fordítás (pl. fr. *Richard Cœur de Lion* ~ ang. *Richard the Lionheart* ~ m. *Oroszlánszívű Richárd*); 4. modifikáció, vagyis olyan névvel vagy kifejezéssel való helyettesítés, amely nem (vagy csak részlegesen) áll kapcsolatban az eredetivel (pl. m. *Károly Róbert* ~ ang. *Charles I, King of Hungary of the House of Anjou*). Az oklevelekben előforduló névadatokat ezek alapján besorolva világosan összevethetőek lesznek a különböző időszakokra, illetve az eltérő nyelvekre jellemző fordítási stratégiák.

A vizsgálathoz olyan neveket veszek alapul, amelyeknek a viselőjéről valószínűsíthető, hogy a magyar névváltozata volt az elsődleges, vagy legalább létezik magyar nyelvű megnevezése is. A német és cseh oklevelekből ezek kiválogatása meglehetősen nehéz, hiszen a forrásoknak a latin nyelvűekhez képest aránytalanul kisebb mennyisége miatt ritkán adódnak olyan esetek, amikor ugyanazt a személyt hol magyar, hol német vagy cseh névváltozattal nevezik meg. Ha ilyen adatok nem állnak rendelkezésünkre, legfeljebb a feltűnően magyaros helyesírássra, a magyar névsorrendre, valamint az egyénnevek jellegzetesen magyar változatára, a családnevek vagy előzményeik magyar eredetére támaszkodhatunk. Ez természetesen jelentősen csökkenti a felhasználható adatok számát.

További probléma, hogy a szoros értelemben vett fordítást, vagyis esetünkben egy magyar név idegen nyelvre való átültetését forrásaink jó részében nemigen lehet megbízhatóan elkülöníteni a párhuzamos névadástól, vagyis azon esetektől, amikor egy személynek az eltérő nyelvű közösségek egymástól függetlenül, de azonos szemléletmód alapján, egyidőben adnak nevet (vö. a helynevek kapcsán pl. KNIEZSA 1944, 1965/2003: 260–261, KÁZMÉR 1981, a párhuzamos helynévadás elméletének árnyalására, illetve kritikájára lásd PÓCZOS 2008). Ilyen lehet például Erdélyi Jakab soproni polgár esete, akinek a neve latin nyelvű oklevelekben mind *Erdeli*-ként (pl. SoprT. 2/4: 319), mind *Subinburger*-ként (pl. SoprT. 1/6: 138) előfordul. Bár a SoprT. német nyelvű okleveleiben kizárólag a német eredetű változattal találkoztam, MOLLAY (1938: 39) szerint német forrásokban is felbukkan a magyar változat, amiből arra következtet, hogy a név viselője magyar lehetett. Véleményem szerint azonban ennyi adatból sem a névviselő etnikumára, sem anyanyelvére nem következtethetünk, csupán magyar és német névadó közösségre, illetve magyar és német névhasználatra gondolhatunk (vö. pl. SZENTGYÖRGYI 2012, SLÍZ 2013). Ráadásul az *Erdélyi* név alapján óhatatlanul felmerül a gondolat, hogy viselője esetleg erdélyi szász származású, magyar–német kétnyelvű személy lehetett. A bizonytalanságot fokozza, hogy ugyanőt latin nyelvű oklevelek *Behem*-ként, azaz 'Cseh'-ként is említik (pl. 1488: *Jacob Behem*, SoprT. 2/4: 393). Az nem deríthető ki, hogy e megkülönböztető névelem németül vagy magyarul (esetleg mindkét nyelven) volt-e használatban az élőnyelvben. Az pedig már végképp eldönthetetlen, hogy ez a 'Cseh' nyelvhasználatra, származásra, etnikumra vagy valamilyen, a csehekkel való kapcsolatra, hasonlóságra stb. utalhatott-e.

Egy hasonló esetben a megkülönböztető névelem magyarul, németül és latinul is megjelenik: *Michaelem Wazonaros* (latin okl., 1458, SoprT. 1/4: 245), *Michaelis Waznas* (latin okl., 1463, SoprT. 1/5: 79), *Michaelis Laynbether* (latin okl., 1465, SoprT. 1/5: 155), *Michelen des Leinbater* (német okl., 1457, SoprT. 2/1: 87), *Michael Linificis* (latin okl., 1475, SoprT. 1/5: 155). HÁZI JENŐ e nevek közül a magyart tartotta elsődlegesnek (SoprT. 1/5: vii), MOLLAY KÁROLY szerint viszont családtörténeti adatokkal nem bizonyítható a névviselő magyar származása, ezért inkább a német változatot tekin-

tette elsődlegesnek (1938: 20). Véleményem szerint viszont e példa kapcsán sem lehet eldönteni, hogy a magyar vagy a német változat volt-e az elsődleges, ha egyáltalán a másik nyelvi változat fordítással keletkezett, nem pedig párhuzamos névadással. Mindenesetre abból, hogy latin nyelvű oklevelekben a név magyar és német változata egyaránt előfordul, arra következtethetünk, hogy (a latint kivéve) nem írásbeli fordítás történt, hanem mindkét nyelvben élő, valós használatú névváltozatot örökítettek meg a források.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a várható eredmények jellemzőbben, bár nem kizárólagosan az írásbeli fordítási gyakorlatra lesznek vonatkoztathatók. A latin célnyelvi nevek esetében többnyire nem tudhatjuk biztosan, hogy mi lehetett a forrásnyelv, illetve hogy az élő névhasználatban nem létezett-e több nyelven is megfelelője a névnek. Abban azonban legalább biztosak lehetünk, hogy fordítás történt, méghozzá jellemzően a feljegyzéskor, nem pedig az élő névhasználatban. A német és a cseh változatok esetében azonban még ez is megkérdőjelezhető, hiszen a párhuzamos névadás és névhasználat sem zárható ki teljes biztonsággal.

4. A latin célnyelvi névadatok vizsgálata

4.1. Az egyénnevek fordítása

A 14. században a latin–görög eredetű egyénnevek beillesztése a latin nyelvű oklevelekbe tipikusan a név latin megfelelőjének használatával, vagyis behelyettesítéssel történt. Kevésbé tipikus az átvitel: a 14. század folyamán a latin változatoknál jóval kisebb arányban jelentkeznek a vulgáris nyelvű, a mai alapnévtől eltérő változatok (pl. 1357: *Petew*, A. 6: 597; 1358: *Donch*, A. 7: 129). A legritkábban (mindössze néhány esetben) a mai alapnévnek megfelelő vulgáris nyelvű változatokkal találkozhatunk (pl. 1351: *Moric*, A. 5: 431; 1352: *Margith*, A. 5: 573).

A magyarból vagy más vulgáris nyelvből eredő egyénnevek esetében viszont az átvitel volt az egyik jellemző eljárás (pl. 1336: *Gerolth*, A. 3: 250; 1355: *Bogizlo*, A. 6: 366; 1358: *Kakas*, A. 7: 115), a másik pedig az alaki változtatással, a latin főnévi paradigmába való beillesztéssel történő behelyettesítés (pl. 1329: *Berizlaus*, A. 2: 431; 1349: *Farcasius*, A. 5: 290; 1355: *Luthardus*, A. 6: 262).

A fordítási stratégiák e sokszínűsége a 16. század elejére fokozatosan megszűnt, s az uralkodó eljárás a behelyettesítés lett: a görög–latin eredetű nevek különböző változatai és a magyar eredetű nevek a 15. század során egyre ritkábban tűntek fel a forrásokban, majd szinte eltűntek, a gyakoribb idegen eredetű neveknek pedig már a 14. századra kialakult sztenderdizált, többnyire (bár nem kizárólag) latinosított változata vált általános használatúvá (pl. 1439/1447: *Stanislaus*, N. FODOR 2010a: 296, *Lelesz* a.; 1450 k.: *Albertus*, N. FODOR 2010a: 141, *Kont* a.; 1524: *Oswaldus*, VeszprUrb. 24). A ritkább idegen eredetű neveket ugyan továbbra is átvittel illesztették a szövegbe (pl. 1446: *radol*, N. FODOR 2010a: 295, *Gilvács* a.; 1450: *Hredel*, N. FODOR 2010a: 297, *Tarna* a.; vö. még a 18. század eleji összeírások kapcsán N. FODOR 2014: 35), ezek aránya azonban jóval kisebb volt a latin–görög eredetű nevekénél.

4.2. Megkülönböztető névelemek és családnevek fordítása

A megkülönböztető névelemes szerkezeteket és a családneveket együttesen vizsgálom a továbbiakban, hiszen a családnevek kialakulása éppen a vizsgált időben zajlott, így a legtöbb esetben nem lehet eldönteni, öröklődött-e már az adott névelem, azaz családnévnek tekinthető-e. A fordítás szempontjából a használatos családnévtípológiáktól eltérően (vö. N. FODOR 2008, CsnVégSz. 9–11) a latinban használt szerkezetek alapján három csoportban érdemes tárgyalni a szerkezeteket: 1. az apa vagy más rokon egyénnevéből eredők, 2. a helynévből eredők, 3. a közszei eredetű többi motivációs-jelentéstani csoport. A nemzetségnéves szerkezeteket nem vonom be a vizsgálatba, mivel azok a 14. század közepére erősen megfogyatkoztak, majd végleg el is tűntek a forrásokból (vö. pl. N. FODOR 2004: 34, SLÍZ 2008: 191–193, TÓTH 2014).

4.2.1. Egyénnevi eredetű megkülönböztető névelemek és családnevek

Az apa vagy más rokon egyénnevéből eredő megkülönböztető névelemek, illetve családnevek fordítása a 14–15. század folyamán szorosabb értelemben vett fordítással történt: a rokon egyénnevét tipikusan a rokonságot jelölő latin közszóval (pl. *filius*, *gener*, *nepos*) kapcsolták a megnevezett személy egyénnevéhez. Kevésbé tipikusan a rokon nevének birtokos esetbe tett latin változata is előfordult (1354: *Nicolao Marsilii*, A. 6: 226; 1478: *Stephano Valentini*, N. FODOR 2010a: 292, *Kökényesd* a.). A 16. század elejére azonban a rokonságot jelölő latin közszavak igen ritkává váltak, az élőnyelvhez közelebb álló összeírásokban, számadáskönyvekben jellemzően már nem is igen fordultak elő. A latin kapcsolóelem eltűnésével párhuzamosan a rokon egyénnevének latin változata helyett a magyar alak használata vált általánossá, akár önmagában, akár patronimikumképzővel, pl. 1520: *Johannis Zanÿzloffÿ de eadem Bathor* (N. FODOR 2010a: 210, *Szaniszlófi* a.), 1522: *Nicolaus Marton* (SZABÓ 1954: 31, Gare településen), 1524: *Lucas Lewryncze* (VeszprUrb. 62). Míg tehát e jelentéstani-motivációs kategória fordítása során korábban a szorosabb értelemben vett fordítás volt a jellemző stratégia, addig a 16. század elejére az átvitel, vagyis a változatlanul hagyás vált általánossá.

4.2.2. Helynévi eredetű megkülönböztető névelemek és családnevek

A helynévből származó megkülönböztető névelemek, illetve családnevek latinra fordítása hosszú ideig szintén szorosabb értelemben vett fordítással történt: a helynevet általában a latin *de* prepozícióval kapcsolták az egyénnevhez, pl. **Hagymási* helyett *Stephano filio Philippi de Hagmas* (1357, A. 6: 568). Ritkábban a modifikáció is előfordult: ilyen például a **Pécsi* helyett a *Nicolao filio Stephani filii Luka de civitate Quinqueecclesiensi* (1353, A. 6: 90).¹

¹ Magának a helynévnek a fordítása történhetett átvittel (pl. 1358: *de Hody*, A. 7: 233); a latin megfelelővel is rendelkező helynevek esetében gyakran behelyettesítéssel éltek, mint azt Pécs

A *filius*-szal szemben a *de* tovább fennmaradt, még a 16. század eleji forrásokban is előfordult, habár a korábnál jóval ritkábban, és az oklevél típusától függően eltérő mértékben. Az élőnyelvhez legközelebb álló összeírásokból teljesen eltűnt, a számadáskönyvekben is elenyésző mértékben van jelen, a középkori hivatali nyelvet használó, birtok- és jogi ügyekben született oklevelekben azonban nem számít ritkaságnak a jelenléte, jellemzően nemesek megjelölésére (lásd pl. 1523: *Johannes de Thord*, N. FODOR 2010a: 285, *Torda* a.). Ugyanakkor, mint azt korábban kifejtettem (SLÍZ 2014: 289), ekkorra már némileg megváltozott a funkciója: a már nagy valószínűséggel kialakult családnév mellett a nemes valamely valódi birtokára is utalhatott, s ilyen esetekben a mindennapi élőnyelvi névhasználatnak feltehetőleg nem volt a része, csak a nemesi nevek hivatalosan feljegyzett alakjának a szokásos tartozéka, a nemesi előnév őse lehetett (pl. 1525: *Nobilis Johanne Ibrony de Gezthered*, N. FODOR 2010a: 119, *Ibronyi* a.). A 16. század elején tehát még továbbra is használatos volt e névtípus szorosabb értelemben vett fordítása, habár a 15–16. század folyamán a forrástípusok hivatalosságának mértékétől függően előbb az élőnyelvhez közelebbi, majd attól távolabb álló iratokban is fokozatosan átadta a helyét az élőnyelvi alak megtartásának, vagyis az átvitelnek (pl. 1446: *Anthonius Czegeny*, N. FODOR 2010a: 66, *Cégényi* a.; 1524: *Petrus Symegy*, VeszpUrb.).

4.2.3. A többi közsői eredetű motivációs-jelentéstani csoport

A fenti két típuson kívül a megkülönböztető névelemek vagy családnévek többi motivációs-jelentéstani kategóriáját a latin fordítások egységesen kezelik: tipikusan a latin *dictus*-szal szerkesztik a névszerkezetbe. Ezt a szerkezetet módifikációnak tekinthetjük, hiszen egy élőnyelvi nevet (pl. *Darabos*) szintagmával ad vissza: *dictus Darabos* (1349, A. 5: 277), azaz 'Darabosnak mondott'. A *dictus* azonban kevésbé tipikusan már a legkorábbi időktől kezdve el is maradhatott, majd hiánya fokozatosan egyre jellemzőbbé vált, és a 16. század elejére a források minden típusából eltűnt a *dictus*.

A fordítási stratégia változásának vizsgálatakor természetesen azt is figyelembe kell vennünk, hogy a tárgyalt névelemek milyen nyelven emelkedtek be a szövegbe. FEHÉRTÓI KATALIN (1969: 48) 14. századi korpusza alapján a leggyakoribb megkülönböztető névelemről egy táblázatot összeállítva igen változatos eredményt kapott: egyes névelemek magyarul, mások latinul fordultak elő nagyobb arányban a forrásokban. Ebből FEHÉRTÓI a családnévvé válás idejére

fenti példájában láthattuk; a patrocíniumi eredetű helyneveket, illetve néhány egyéb típusú nevet, például a korrelációs előtagúakat pedig vagy átvitelrel (pl. 1354: *Michaelem filium Mauricii de Felseuprebul*, A. 6: 230; 1356: *Johannes filius Michaelis de Zenthmyhal*, A. 4: 439), vagy szorosabb értelemben véve fordították (pl. 1308: *Stephano filio Jule de inferiori Zele*, A. 1: 167; 1347: *Simonem filium Stephani de Sancto Salvatore*, A. 5: 91). (A helynevek fordításáról, a magyar és latin alakok gyakoriságáról — különös tekintettel a patrocíniumi eredetű helynevekre — vö. pl. HOFFMANN 2004, TÓTH 2007, BÖLCSKEI 2010a: 102–103, 223, SZENTGYÖRGYI 2013.)

vonatkozó következtetést vont le: a latinra fordított elemek még csak a névviselő alkalmi megjelölésére szolgáltak, valódi tulajdonságra utaltak, a magyarul feljegyzettek ezzel szemben már állandósultak (1969: 9). Korábban már bemutatott megfigyeléseim szerint (SLÍZ 2011b: 232) azonban a 14. századra ez a megállapítás még nem vonatkoztatható; egyrészt mert az ugyanazon személyt jelölő megkülönböztető névelem feljegyzésének nyelvében sem figyelhető meg következetesség, másrészt mert a motivációs-jelentéstani kategóriákat közelebbről szemügyre véve kitűnik, hogy a fordítási stratégiák kategóriánként eltérőek. Jól tükrözi ezt az alábbi táblázat, melyet saját, 1301–1359 közötti oklevelek névanyagából létrehozott korpuszom alapján állítottam össze.

motivációs-jelentéstani csoport	magyar		latin	
	megkülönböztető	db	megkülönböztető	db
külső-belső tulajdonság	<i>nagy</i>	6	<i>m a g n u s</i>	50
			esetleg: <i>longus</i>	3
	<i>veres/vörös</i>	1	<i>r u f u s</i>	35
	<i>piros</i>	1		
	<i>fekete</i>	3	<i>n i g e r</i>	14
	<i>kisded</i>	1	<i>p a r v u s</i>	9
			<i>brevis</i>	1
	<i>f o d o r</i>	12	<i>crispus</i>	5
	<i>f e h é r</i>	7	<i>albus</i>	3
	<i>szakállas</i>	3	<i>barbatus</i>	3
	<i>sánta</i>	0	<i>claudus</i>	3
	<i>kövér</i>	1	<i>ventrosus</i>	1
	<i>kerek</i>	3		
	<i>kopasz</i>	2	<i>calvus</i>	1
	<i>tar</i>	1		
<i>vak</i>	0	<i>cecus</i>	1	
<i>orros</i>	5	<i>nasutus</i>	1	
néphez, népcsoportozáshoz való tartozás, hasonlóság stb.	<i>t ó t</i>	9	<i>S c l a v u s</i>	7
	<i>besenyő</i>	4	<i>bissenus</i>	3
	<i>német</i>	6	<i>teutonicus</i>	2
	<i>lengyel</i>	2	<i>polonus</i>	1
	<i>francia</i>	0	<i>gallicus</i>	1
társadalmi helyzet, méltóság, tisztség stb.	<i>kántor (cantur)</i>	2	<i>cantor</i>	4
	<i>tárnok</i>	2	<i>tauarnicus</i>	1
	<i>pap</i>	2	<i>clericus</i>	1
	<i>király</i>	0	<i>rex</i>	1

Megkülönböztető névelemek magyar és latin változatai 14. századi oklevelekben

Láthatjuk, hogy a külső-belső tulajdonságot kifejező megkülönböztető névelemek közül csak a leggyakoribbak, a latin szókincs legismertebb rétegébe tar-

tozók jelennek meg többször vagy legalább annyiszor latinul, mint magyarul. Ezzel szemben a néphez, népcsoportozáshoz való tartozást és a társadalmi helyzetet, méltóságot kifejező névelemeket közel azonos arányban közölték latinul és magyarul. A növényekről, állatokról, tárgyakról, természeti jelenségekről metaforikusan vagy metonimikusan adott neveket viszont szinte sosem fordították (ezekből olyan sokféle szerepel az adatbázisban, hogy nem volt értelme táblázatba foglalni őket).

A 15. század folyamán a latin fordítások aránya minden eddig említett motívációs-jelentéstani típusban csökkent, s a 16. századi forrásokban már szinte kizárólag magyar nyelvű megkülönböztető névelemek, illetve inkább már családnevek fordulnak elő (pl. 1515: *Nicolaus farkas*, N. FODOR 2010a: 91, *Farkas a.*; 1524: *Demetrius Ersek*, VeszprUrb. 101; 1524: *Gregorius Feyer*, VeszprUrb. 106; 1524: *Stephanus Racz*, VeszprUrb. 108). Míg tehát korábban e névelemek esetében mind az átvitel, mind a szorosabban vett fordítás bevett eljárás volt, a 16. századra általánossá vált az átvitel.

A foglalkozásra, mesterségre utaló megkülönböztető névelemeket különleges fontosságuk miatt érdemes külön tárgyalni. Ezek feljegyzésének a nyelvvel a névkutatás mellett a történettudomány is régóta foglalkozik, hiszen az ipartörténeti kutatások szempontjából alapvető kérdés, hogy a különböző nyelvű foglalkozásmegjelölések közül melyek és hányadik századig utalnak a névviselő által ténylegesen folytatott mesterségekre, azaz melyek használhatóak fel ipartörténeti forrásként (a szakirodalomról összefoglalóan lásd GULYÁS 2008, a kérdéshez lásd még N. FODOR 2010b: 28–30, SLÍZ 2011b: 231–233). GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS (2008: 460–461) a hegyaljai mezővárosok 15–16. századi tanácstagjainak névadatait egy történetileg és névtanilag egyaránt megalapozott módszerrel vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy még az 1450 utáni néhány évtizedben is nagyjából egyenlő a latinul és a magyarul feljegyzett foglalkozásnévi eredetű megkülönböztető névelemek aránya, és mindkét nyelvű megnevezés utalhat valódi foglalkozásra. A 16. század elejére azonban a magyar nyelvű névelemek már nagy többségükben nem valódi foglalkozást jelölnek, azaz öröklődővé, családnévvé váltak. Ez jelen vizsgálat szempontjából azt jelenti, hogy míg korábban a szorosabb értelemben vett fordítás és az átvitel egyaránt jellemző volt a foglalkozásnévi eredetű megkülönböztető névelemek fordítására, addig a 16. század elejére az átvitel vált uralkodóvá.

A fentiekben csak magyar nyelvű példákat hoztam fel, de forrásainkban jóval kisebb arányban más vulgáris (leginkább német) nyelvű megkülönböztető névelemek, illetve családnevek is feltűnnek, pl. 1313: *Alardi dicti Jung* (A. 1: 302), 1354: *Christanus dictus Clainsmit* (A. 6: 226). E nevek szintén bekerülhettek az oklevelekbe latinra fordítva, mint azt az ugyanazon személyre vonatkozó, hol németül, hol latinul feljegyzett adatok bizonyítják. Ilyenek például a következő, 1426-ban feljegyzett névadatok (a latin változatok latin nyelvű oklevélből: SoprT. 1/2: 293; a németek német nyelvűből: SoprT. 1/2: 299): lat.

Johannem Bavarum = ném. *Hanns der Bayr von Altenburg*, lat. *Christannum institorem* = ném. *Kristan Kramer*, lat. *Mychaelem pellificem* = ném. *Michel der Kürsnër*. Talán nem véletlen, hogy e példák éppen a néppel való kapcsolatra és a mesterségre utaló motivációs-jelentéstani kategóriákba sorolhatók, hiszen magyar–latin viszonylatban már láttuk, hogy e kategóriák elemei nagyjából azonos arányban jelentek meg magyarul és latinul. Ahhoz azonban, hogy módszeresen összevethessük az egyes kategóriákba tartozó nevek latinra és németre való fordításának stratégiáit, a német nyelvű oklevelek névadatainak a latin oklevelekéhez hasonlóan átfogó jellegű gyűjtésére és vizsgálatára lenne szükség, ez pedig egyelőre még várat magára.

4.3. Latin célnyelvű személynév-fordítási stratégiák és változások

A latin nyelv kapcsán eddig látottak alapján megállapíthatjuk, hogy a 16. századra mind az egyénnevek, mind a megkülönböztető névelemek, illetve családnevek fordítására alkalmazott stratégiákban nagyfokú egységesülés ment végbe. Az egyénnevek esetében a korábban alkalmazott többféle eljárás helyett ekkorra a behelyettesítés vált uralkodóvá, míg a megkülönböztető névelemek, illetve családnevek esetében az átvitel, vagyis a változatlanul hagyás, függetlenül a névelem típusától.

Míg az egyénnevek esetében a fordítási stratégia a 16. század előtt erősen függött a név eredetétől, addig a megkülönböztető névelemek, illetve családnevek esetében feltehetőleg más tényezők befolyásolhatták a választást. Az a feltevés, hogy az írnok nem volt kellően birtokában a latinnak ahhoz, hogy le tudja fordítani az adott megkülönböztető névelemet, legfeljebb egyes külső-belső tulajdonságot jelölők esetében állhatja meg a helyét. A begyakorlottabb, a latinnak és a magyarnak egyaránt az alapszókincsébe tartozó névelemek (pl. *vörös*, *fekete*, *nagy*), mint láttuk, gyakrabban előfordultak latinul. Ezzel szemben komolyabb nyelvtudás szükségeltetik például a *fitos* lefordításához (pl. 1347: *Jacobus dictus Fytus*, A. 5: 106), ha egyáltalán egy szóval megoldható a fordítás. Sok esetben ugyanis inkább a lefordíthatatlanság állhat az átvitel melletti döntés hátterében, máskor pedig az, hogy a latinban ugyanaz a szó felel meg két, egymással szinonim viszonyban álló magyar szónak (pl. m. *vörös* és *piros* — lat. *Rufus*, m. *kopasz* és *tar* — lat. *calvus*). A fordítás ilyen esetekben elfedné a magyarban fennálló különbséget, s a név elveszítene azonosító funkcióját (a helynévi szórványok kapcsán e szempontot hangsúlyozza pl. GYÖRFFY 1970: 200, HOFFMANN 2004: 11). Mégis ismerünk olyan esetet, amikor a *sartor* egyszer a *szabó*, másszor pedig a *nyírő* helyett áll: *Petrus Sartor* (1468 u.) = *Petrus zabo* (1468), *Stephanus Sarthor* (1468 u.) = *Stephanus nywrew* (1468) (N. FODOR 2010b: 29).

A 16. századra bekövetkező egységesülésnek, az egyénnevek esetében a behelyettesítés, a másik névelem esetében pedig az átvitel általánossá válásának a hátterében meglátásom szerint a névrendszerbeli változások állhatnak. Úgy vélem, a kétféle eljárás 16. századtól következetes alkalmazásának az oka az volt,

hogy a családnevek a 16. század elejére már jórészt kialakultak, s a fordítást végző írnokok érzékelték az egyénnév és a családnév, valamint a megkülönböztető névelem és a családnév közötti pragmatikai különbséget. Az egyénnév ugyanis e szempontból listanév, amely többnyire könnyen behelyettesíthető más nyelvi megfelelőjével; a megkülönböztető névelem ezzel szemben kreált név, amely leíró volta miatt jobbra szorosabban véve is fordítható; a családnév viszont átadott név, amely csak változatlanul hagyása esetén tudja betölteni a családdal való kapcsolatot kifejező szerepét (az itt alkalmazott modell leírására, illetve a terminusokra lásd HOFFMANN 2008).

5. A német célnyelvi adatok vizsgálata

Mint korábban jeleztem, a német és cseh források jóval kisebb számban és rövidebb időszakokra állnak rendelkezésre, ezért e két nyelv esetében a fordítási stratégiák változásának figyelemmel kísérésére nincs lehetőségem.

A 15. századi adatok alapján mindenesetre az rajzolódik ki, hogy a német nyelvű oklevelekben az egyénnevek fordítása egyrészt a célnyelvi megfelelő behelyettesítésével: *Thaman von Ciroken* 'Ciráki Tamás' (1426, SoprT. 1/2: 303), másrészt átvitelrel történt: *Gewri Balaschen* (1493, SoprT. 2/1: 241–242), *Sebes Estphan* (1435, SoprT. 2/3: 36).

A megkülönböztető névelem és a családnév fordítása ennél változatosabb képet mutat. Találkozunk átvitelrel, mint a fenti *Gewri* vagy a *Poký Peter* (SoprT. 2/1: 241–242) esetében, és több példát találhatunk a szorosabb értelemben vett fordításra is. Ilyen a fenti *von Ciroken*, valamint talán a korábban bemutatott *Erdeli ~ Submburger* és *Wazonaros ~ Leinbater* is.

A fenti két stratégia mellett a modifikációra is találhatunk példát a német oklevelekben: *Johannem Chapydy* (1426, SoprT. 1/2: 293, lat.) = *Hanns von der Hayd* (1427, SoprT. 1/2: 293, ném.). MOLLAY KÁROLY szerint a magyar névváltozat a Sopron megyei Csapodra, a német pedig a Moson megyei Heidebodenre vezethető vissza (1938: 36, 314).

6. A cseh célnyelvi adatok vizsgálata

A cseh nyelvű oklevelekben a latin és a német nyelvűekhez hasonlóan az egyénnevek behelyettesítéssel történő fordítását figyelhetjük meg jellemző eljárásként. Míg azonban a latinban a behelyettesítés tipikusan a latin–görög eredetű nevek sztenderdizálódott latin változatával történt, addig a németben és különösen a csehben az adott név több német vagy cseh változata is bekerülhetett az oklevelekbe, ahogyan ezt a következő cseh célnyelvi példák is alátámasztják: 'János': *Hanus* (1459, KNIEZSA 1952: 13), *Janem* (1460, KNIEZSA 1952: 15); 'László': *Ladislawem* (1460, KNIEZSA 1952: 15), *Waczlaw* (1479, KNIEZSA 1952: 30), *Llaczek* (1479, KNIEZSA 1952: 32), *Laczlawom* (1480, KNIEZSA 1952: 34). A behelyettesítés mellett a némethez és a latinhoz hasonlóan a csehben is előfor-

dul az átvitel: *Janusse* (1459, KNEIENZA 1952: 13), *Sebestyanem* (1460, KNEIENZA 1952: 15), *Balassowy* (1468–1472 k., KNEIENZA 1952: 22), *Lukacz* (1472, KNEIENZA 1952: 24).

A megkülönböztető névelemek és családnevek fordítása e célnyelv esetében is nagyobb változatosságot tükröz. Apanévi eredetűből mindössze egyet találtam az esetleg szóba jövő adatok között: *Janem Pangracem* (1460, KNEIENZA 1952: 15). Bár egyetlen példából nyilvánvalóan semmiféle következtetést nem lehet levonni, a latin és a német célnyelvi adatok alapján valószínűsíthető, hogy e példához hasonlóan a csehre fordítás máskor is jellemzően behelyettesítéssel történhetett e típusban.

Helynévi eredetű megkülönböztető névelem viszont viszonylag sok van, ezért jól látható, hogy e típust többféle eljárással is fordították. A legjellemzőbb kétségtelenül a szorosabb értelemben vett fordítás volt: pl. *Sebestyanem z Rozgan* 'Rozgonyi' (1460, KNEIENZA 1952: 15), *Franka Oczkowskeho* 'Ocskai' (1467, KNEIENZA 1952: 20), *Gregor Ssczawniczky* 'Selmeci' (1471, KNEIENZA 1952: 23). Mint láthatjuk, a csehben a latinnal szemben több grammatikai megoldást is alkalmaztak az 'adott településről való, ahhoz tartozó' jelentés kifejezésére: egyrészt prepozíciót (*z Rozgan*), másrészt képzőt (*Oczkowskeho*, *Ssczawniczky*).² Ezért előfordult, hogy ugyanazt a nevet egyszer prepozícióval: *Steffan od Swateho Jana* 'Szentiványi István' (1470, KNEIENZA 1952: 23), másszor képzéssel fordították: *Steffanom a Balassom Swethogenskymy* 'Szentiványi István és Balázs' (1480, KNEIENZA 1952: 34). A szorosabb értelemben vett fordítás mellett elvétve találkozhatunk még átvittel: *Benky* 'Benki', valamint behelyettesítéssel is: *Erdahata* 'Erdőháti' (1459: *panossa Erdahata a / Benky Janusse*, KNEIENZA 1952: 13).

A többi motivációs-jelentéstani csoportra szintén csak néhány példát találtam; ezeket mind átvittel fordították: 1468–1472 k.: *Mikulassowi Czuprowy* 'Csupor', *Magier Balassowy* 'Magyar' (KNEIENZA 1952: 22), 1472: *Lukacz Kardoss* (KNEIENZA 1952: 24); 1505: *Andreas Chorwath* (KNEIENZA 1952: 43).

7. A különböző célnyelvi adatok összevetéséből adódó következtetések

A latin, a német és a cseh célnyelvi személynév-fordításokat összevetve egyrészt az a meggyőződés alakulhat ki bennünk, hogy az alkalmazott stratégiák igen változatosak voltak, s a köztük való választást olyan nyelvi és nyelven kívüli tényezők irányíthatták, mint a források típusa; a névviselő társadalmi helyzete; a személynév fajtája (listanév, átadott vagy kreált név); a megkülönböztető név-

² E két lehetőség a latinban is létezik, a képzést azonban megkülönböztető névelemek fordítására jellemzően nem használták, inkább közzói alaptagú jelzős szerkezetekben találkozhatunk vele, pl. *civis Posoniensis* 'pozsonyi polgár' (1356, A. 6: 419), *comitatus Gumuriensis* 'Gömör vármegye' (1356, A. 6: 491).

elem vagy a családnév adott motivációs-jelentéstani kategóriába való tartozása; a forrás- és célnyelvek közti szó- és névkészletbeli, valamint nyelvtani eltérések; az írrok nyelvismerete; a név azonosító funkciójának megőrzésére irányuló törekvés.

Másrészt az is kitűnt, hogy a három célnyelvre történő fordítási stratégiák között nagyobb a hasonlóság, mint az eltérés. Az eddig említettek (pl. az egyénevek fordítása esetében a behelyettesítés, a helynévi eredetű megkülönböztető névelemek esetében pedig a szorosabb értelemben vett fordítás uralkodó volta) mellett ilyen például az az eddig még nem említett tény, hogy a magyar forrásnyelvről való fordításkor a teljes személynévszerkezet névsorrendje mindhárom célnyelvben tipikusan az indoeurópainak felel meg. Igaz, elszórtan magyaros sorrendű szerkezetek is fellelhetők, pl. lat. okl. *servientem* [...] *Nogmiklous* (1302, A. 1: 28), ném. okl. *Swab Peter* (1435, SoprT. 2/3), cseh okl. *Magier Balassow* (KNEZSA 1952: 22). E számos hasonlóság bizonyára nem véletlen: a nyelvi lehetőségek végessége és a nyelvek közti kapcsolatok mellett minden bizonnyal a közös európai oklevélírási hagyományra, mintára vezethetők vissza.

Irodalom

- A. = NAGY IMRE szerk., *Anjoukori okmánytár 1–6*. Budapest, 1878–1891. TASNÁDI NAGY GYULA szerk., *Anjoukori okmánytár 7*. Budapest, 1920.
- ANGYAL LÁSZLÓ 2013. Sáros vármegye helységnevei a szlovák fordítások tükrében. Cuius regio, eius nomen? In: BAUKO JÁNOS–BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 68–85.
- BAKONYI DÓRA 2008. A szereplők tulajdonneveinek fordítási kérdései a Harry Potter-kötetekben. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Budapest. 519–527.
- BÁRCZI ZSÓFIA 2013. Alicek, Alizok és Évikék. Lewis Carroll Alice's Adventure in Wonderland című regénye névanyagának magyar fordításairól. In: BAUKO JÁNOS–BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 176–183.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICKÓ ISTVÁN 2011. A kárpátaljai magyar személynevek átírásának és használatának kérdésköréről. *Magyar Nyelvőr* 135: 414–422.
- BÖLCSKEI ANDREA 2009. Az Amerikai Egyesült Államok tagállamainak hivatalos és informális elnevezéseiről, a tagállamnevek magyar fordításáról. *Névtani Értesítő* 31: 119–141.
- BÖLCSKEI ANDREA 2010a. *A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 2. Budapest.

- BÖLCSKEI ANDREA 2010b. Fordítás, adaptáció és helynévtörténet: magyar és angol helynévtípusok kontrasztív vizsgálatának gyakorlati tanulságairól. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 245–262.
- CsnVégSz. = FARKAS TAMÁS–F. LÁNCZ ÉVA ANNA szerk. 2009. *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára. XIV–XVII. század.* Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet–Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- FÁBIÁN ZSUZSANNA 2004. A tulajdonnevek Collodi *Le avventure di Pinocchio* című könyvének magyar fordításaiban. In: SZÖRÉNYI LÁSZLÓ–TAKÁCS JÓZSEF szerk., *Serta Jimmyaca. Emlékkönyv Kelemen János 60. születésnapjára.* Budapest, Balassi Kiadó. 311–326.
- FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közsók és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29: 167–188.
- FARKAS TAMÁS 2009a. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő? Fordítástudomány* 11/2: 22–35.
- FARKAS TAMÁS 2009b. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.
- FARKAS, TAMÁS 2009c. Surnames of Foreign Origin in a Language Contact Situation. The Reasons and Ways of Their Changes and Their Influence on the Surname Stock in Hungary. In: AHRENS, WOLFGANG–EMBLETON, SHEILA–LAPIERRE, ANDRÉ szerk., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada.* Toronto, York University. 365–374.
- FARKAS TAMÁS 2011. Franciás műveltség, magyar nyelv és a tulajdonnevek fordítása. In: CSISZÉR GÁBOR–DARVAS ANIKÓ szerk., *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére.* Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke. 109–116.
- FARKAS, TAMÁS–SLÍZ, MARIANN 2013. Translating Family Names in Hungarian: A Diachronic Survey. *AHEA: E-Journal of the American Hungarian Educators Association* 6. URL: <http://ahea.net/e-journal/volume-6-2013/11>. (2014. 12. 28.).
- FEHÉRTÓI KATALIN 1969. *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek.* Nyelvtudományi Értekezések 68. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- N. FODOR JÁNOS 2004. Adalékok a helynévi eredetű családnevek kialakulásához — A Gutkeled nemzetség szőlátmonostori ágának családnevei. *Névtani Értesítő* 26: 31–45.
- N. FODOR JÁNOS 2008. A magyar családnevek új szempontú rendszerezési lehetőségéről. *Magyar Nyelv* 104: 286–305.
- N. FODOR JÁNOS 2010a. *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára. 1401–1526.* Magyar Névtani Értekezések 3. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.
- N. FODOR JÁNOS 2010b. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése. 1401–1526.* Magyar Névtani Értekezések 2. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.

- N. FODOR JÁNOS 2014. A történeti személynévöldrajz mint a nyelvföldrajz egyik kutatási területe 1. A nyelvföldrajzi módszer a névtani kutatásokban. *Névtani Értesítő* 36: 23–41.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2008. Középkori mezővárosi foglalkozásneveink forrásértékéről. *Századok* 142: 437–462.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1970. A helynevek és a történettudomány. In: KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia 1969. Nyelvtudományi Értekezések* 70. Budapest, Akadémiai Kiadó. 196–200.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HERTELENDY RÉKA 2011. Fordítói kihívások és megoldások a magyar nyelvű Harry Potter-kötetekben. *Névtani Értesítő* 33: 133–145.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi háttéréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 1: 9–61.
- HOFFMANN ISTVÁN 2008. A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 46: 5–20.
- HORVÁTH PÉTER IVÁN 2008. Személynevek a szakfordításban. *Névtani Értesítő* 30: 35–40.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1981. Párhuzamos személynévadás. In: HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Veszprém, 1980. szeptember 22–24.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest. 43–46.
- KNIEZSA ISTVÁN 1944. *A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából.* Budapest, Magyar Történettudományi Intézet.
- KNIEZSA ISTVÁN 1952. *Középkori cseh oklevelek. Magyarországi szláv nyelvemlékek* 1. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KNIEZSA ISTVÁN 1965/2003. A magyar és a szlovák családnevek rendszere. In: KNIEZSA ISTVÁN: *Helynév- és családnév-vizsgálatok.* Budapest, Lucidus Kiadó. 255–349.
- MOLLAY KÁROLY 1938. *Középkori soproni családnevek.* Német Nyelvészeti Dolgozatok 1. Budapest.
- MOLLAY KÁROLY 1982. *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PERGER IMRE 2013. A határon túli vasútállomások neve a vasúti utastájékoztatókban. *Névtani Értesítő* 35: 77–96.
- PÓCZOS RITA 2008. A párhuzamos helynévadás. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Budapest. 223–230.
- RIHMER ZOLTÁN 2008. Fordítás vagy adaptáció? A modern latin személynévhasználat problémái. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Budapest. 450–460.

- SLÍZ MARIANN 2008. Az oklevélírási gyakorlat hatása a családnevek kialakulására a XIV. században. *Magyar Nyelv 104*: 186–196.
- SLÍZ MARIANN 2011a. *Anjou-kori személynévtár. 1301–1342*. Budapest, Históriaantik Könyvkiadó.
- SLÍZ MARIANN 2011b. *Személynévadás az Anjou-korban*. Budapest, Históriaantik Könyvkiadó.
- SLÍZ MARIANN 2013. A személynevek mint az ómagyar kori magyarországi kétnyelvűség vizsgálatának forrásai. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig 4. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek. A 2013. június 8-i dunaszerdahelyi tanácskozás előadásai*. Szombathely, Savaria University Press. 145–153.
- SLÍZ MARIANN 2014. Formai szempontok alkalmazhatósága a történeti családnevek vizsgálatában. *Magyar Nyelv 110*: 285–292.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SoprT. = HÁZI JENŐ kiad. 1921–1943. *Sopron szabad királyi város története 1/1–7., 2/1–6*. Sopron, Székely és Tsa.
- SZABÓ ISTVÁN 1954. *Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 86. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2012. Név, anyanyelv, identitás összefüggései a középmagyar kor boszorkánypereinek tükrében. *Helynévtörténeti Tanulmányok 7*: 133–142.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2013. A Tihanyi alapítólevél személynevei 2. Az alapítólevél hagiönimái. *Névtani Értesítő 35*: 157–178.
- TÓTH VALÉRIA 2007. A templomcíméből alakult településnevek keletkezési körülményeiről. *Magyar Nyelv 103*: 408–419.
- TÓTH VALÉRIA 2014. Szempontok a 13–14. századi nemzetségnevek értékeléséhez. *Századok 148*: 471–494.
- TÖRÖK TAMÁS 2012. Helynevek és fordítástudomány. A mikrotoponimák fordíthatóságáról felvidéki példák alapján. *Helynévtörténeti Tanulmányok 7*: 117–132.
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Budapest, Tinta Kiadó.
- VERMES, ALBERT PÉTER 2005a. *Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- VERMES, ALBERT PÉTER 2005b. Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis. *Névtani Értesítő 27*: 311–314.
- VeszprUrb. = KREDICS LÁSZLÓ–SOLYMOSI LÁSZLÓ 1993. *A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma*. Új Történelmi Tár 4. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VÖRÖS FERENC 2012. Személynévhasználat és impériumváltások a 20. századi Kárpátalján. *Magyar Nyelvőr 136*: 78–88.